SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 21/2025, ss. 111-137
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2025.21(8)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 18.09.2024
Zaakceptowano: 07.04.2025
Opublikowano: 30.06.2025

CC BY

Karolina Czerwiec
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0002-3774-6901

Emanuel Studnicki
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0002-3988-3459

Magdalena Leżucha
Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu
ORCID: 0000-0002-5548-559X

POSTAWY STUDENTÓW KIERUNKÓW NAUCZYCIELSKICH WOBEC ZAGADNIEŃ Z ZAKRESU TOŻSAMOŚCI PŁCIOWEJ CZŁOWIEKA

STUDENTS - FUTURE TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS ISSUES RELATED TO HUMAN GENDER IDENTITY

Streszczenie
Celem badania była diagnoza postaw studentów specjalności nauczycielskich wobec zagadnień z zakresu tożsamości płciowej. Badanie przeprowadzono w latach 2015-2020 przy użyciu autorskiej ankiety internetowej wśród 1180 studentów kierunków nauczycielskich Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Wyniki badań wykazały, że w związku z błędnymi przekonaniami na temat transpłciowości istnieje potrzeba tworzenia przestrzeni społeczno-kulturowej umożliwiającej dialog w tym zakresie oraz uwzględnienia różnorodnych perspektyw i doświadczeń osób wykluczonych, co pozwoli na wzbogacenie praktyki pedagogicznej zgodnie z celami edukacji włączającej.

Słowa kluczowe: tożsamość płciowa, płeć, student, nauczyciel

Abstract
The aim of the study was to diagnose the attitudes of students of teaching specialities towards gender identity issues. The study was conducted between 2015 and 2020 using an online survey among 1180 students of teaching specialities at the Pedagogical University of Krakow. The results of the study showed that, due to misconceptions about transgenderism, there is a need to create a sociocultural space to enable dialogue on this issue and to take into account the diverse perspectives and experiences of excluded people in order to enrich pedagogical practice in line with the goals of inclusive education.

Keywords: gender identity, gender, student, teacher

Wstęp

Płeć kształtuje doświadczenia ludzi w każdym wieku. W społeczeństwie występują osoby, które prezentują płeć inną niż przypisana im przy urodzeniu. Choć wiele jest odpornych, niektóre pozostają narażone na izolację społeczną z powodu braku wsparcia społecznego. Wpływ negatywnych postaw na ich zdrowie fizyczne, psychiczne, emocjonalne jest udokumentowany, a badania przeniosły się z przedstawień wiktymizacji na badanie czynników ochronnych dla tych osób (Buchanan-Plaisance, 2014; za: Robinson i in., 2013, 423–430; Bryan, 2012; Guasp, 2012. 410; Robinson i Espelage, 2012, 309–319, 2012-2595, 2011, 315–330; Hill i Kearl, 2011; Meyer, 2010, 2009, 2008, 555–570; Toomey, 2010, 1580–1589; Tharinger, 2008, 221–227; Weis i Fine, 2005; Russell i Richards, 2003, 313–328.; Smith, 1998). Ma to znaczenie w obliczu faktu, że osoby o nienormatywnej tożsamości płciowej, zmarginalizowane, z powodu segregacji płciowej napotykają trudności w poszukiwaniu pomocy zdrowotnej, socjalnej i prawnej. Strach przed przemocą i molestowaniem często sprawia, że w ogóle rezygnują z poszukiwania pomocy w tych sektorach (Clarke, 2019, 894-991).

Doświadczenia osób transpłciowych wskazują, że brak zrozumienia jest dla nich wyzwaniem podczas poszukiwania pracy, pomocy w środowisku życia lub decydowania o kontekstach, w których należy ujawnić swoją tożsamość płciową. Szkoła to jedna z instytucji uspołeczniających na obszarach rozproszonych geograficznie, regulująca postrzeganie płciowości poprzez egzekwowanie określonych norm. Istnieje rozbieżność między postrzeganiem klimatu w szkole przez uczniów, nauczycieli i innych uczestników procesu edukacyjnego oraz brakuje zrozumienia złożonych interakcji dotyczących postrzegania zagadnień z zakresu płciowości. Na temat przemocy i nękania w grupach wykluczonych pojawia się mało badań poświęconych zdrowiu publicznemu, społeczności lub edukacji (Buchanan-Plaisance, 2014).

W związku z tym, celem niniejszych badań było zbadanie postaw studentów specjalności nauczycielskich wobec transpłciowości, uwarunkowań i czynników związanych z funkcjonowaniem osób transpłciowych w społeczeństwie w obliczu transformacji społecznych w zakresie tożsamości płciowej człowieka. Uznano, że podstawą negatywnych postaw wobec zjawiska transpłciowości jest brak wiedzy społecznej a tym samym jego zrozumienia, opieranie się głównie na nieaktualnych klasyfikacjach medycznych w tym zakresie z pominięciem podejścia personalistycznego, egzystencjalnego i humanistycznego.

1. Tło teoretyczne

Złożonym zagadnieniem jest rozbieżność między płcią odczuwaną a płcią w akcie urodzenia danej osoby. W latach 90. XX wieku termin „transpłciowy" zaczął służyć jako chwytliwe określenie wszystkich nienormatywnych form ekspresji i tożsamości płciowej (Dolgin, 2018). The World Professional Association for Transgender Health (WPATH, 2011) definiuje transpłciowość jako złożone zjawisko, które zawiera w sobie tożsamości płciowe będące w pewnym stopniu niezgodnymi z biologiczną płcią osoby. Klasycznym przykładem są tu trans kobiety i trans mężczyźni, którzy silnie utożsamiają się z płcią przeciwną niż ta, która została im przypisana przy urodzeniu (Jakubowski, 2017). Siostrzonek-Sergiel (2017, 251–265) wskazuje, że główny problem osób transpłciowych to rozbieżność między płcią, z którą dana osoba się identyfikuje a płcią metrykalną bądź biologiczną budową ciała, przy czym należy zwrócić uwagę na to, że biologiczna budowa ciała nie jest tożsama z płcią biologiczną. Podręcznik diagnostyczny WHO odszedł od klasyfikowania osób transpłciowych jako zaburzonych psychicznie. Zapis w ICD-11 odnosi się do diagnozy zwanej niestabilnością płci usuniętej z listy zaburzeń psychicznych i umieszczonej w rozdziale *Warunki związane ze zdrowiem seksualnym*. Trend polega na depatologizowaniu kodów i przestrzeganiu praw człowieka (Carpenter, 2018; Winter i in., 2016, 390 - 400).

Społeczne normy ekspresji płci - męskość lub kobiecość - przenikają kulturę, telewizję, reklamy, imprezy sportowe i szkolne korytarze. Ludzie od pierwszych dni życia słyszą przekazy nacechowane stereotypami płciowymi. Zastraszanie oparte na ekspresji płci to jedna z pierwszych form nękania, których ludzie się uczą i doświadczają. Amerykańska organizacja The Gay, Lesbian and Straight Education Network (GLSEN) udokumentowała takie doświadczenia, przeprowadzając co dwa lata *National School Climate Survey*. Jej raporty wielokrotnie wykazały, że uczestnicy procesu edukacyjnego są narażeni na wysoki poziom wiktymizacji i wyjątkowe przeszkody w szkołach ze względu na nietypową ekspresję płciową i kwestionowanie społecznych norm płci (Greytak i in., 2009). Znęcanie się nad nimi może przyczyniać się do rozwoju lęku i objawów depresyjnych a samotność i poczucie odmienności mogą prowadzić do samookaleczeń i prób samobójczych (Aitken i in., 2016, 513–520).

Podczas gdy retoryka przynależności może być kluczowa dla redefinicji idealnego ciała, pojęcie przemian dotyczy konkretnie kontekstu, w którym znaki, kody i teksty są używane do dyskursywnego i somatycznego lokalizowania trajektorii płci osoby między dwoma odrębnymi punktami odniesienia. Formy rozgraniczenia płci dotyczą życia osób transpłciowych, a obrazy i teksty odgrywają dużą rolę w publicznej konceptualizacji i rozumieniu niepewności płci (van der Wal, 2018). W XXI wieku społeczeństwa zaczęły asymilować i akceptować osoby transpłciowe a media przedstawiać je z mniejszymi uprzedzeniami niż miało to miejsce wcześniej. Pojawiały się też prawne sukcesy wynikające z aktywizmu organizacji transpłciowych. Przy czym społeczne rozumienie płci, reprodukcji, kontaktów społecznych (uznanych za odpowiednie lub nie) odzwierciedla przyjęte w danym czasie normy. Społeczeństwa różnie rozumiały płeć i tożsamość płciową, przy czym pozostawiły niewiele miejsca dla ich odmienności i niepewności (Dolgin, 2018).

Aktywiści i akademicy podkreślają historyczne i aktualne rozumienie różnic między płciami. Transpłciowość wydaje się nowa tylko w dyskursach, które do tej pory ignorowały jej istnienie, gdyż od końca XIX wieku zaczęła zdobywać coraz większą uwagę seksuologii, endokrynologii, psychologii, psychiatrii. Podczas gdy stres związany z fizyczną i psychologiczną niespójnością można częściowo naprawić za pomocą leczenia medycznego, zjawisko transfobii powoduje cierpienie (Lena, 2019).

2. Metodologia badań

Celem badań było poznanie postaw studentów specjalności nauczycielskich wobec transpłciowości, uwarunkowań i czynników związanych z funkcjonowaniem osób transpłciowych w społeczeństwie w obliczu transformacji społecznych w zakresie tożsamości płciowej człowieka.

Problemy badawcze stanowiły pytania:

1. Jakie postawy społeczne dominują w zakresie postrzegania transpłciowości?
2. W jakim zakresie studenci-przyszli nauczyciele są przygotowani na wyzwania związane z transpłciowymi uczniami?

Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

1. Postawy społeczne w zakresie postrzegania transpłciowości są negatywne z uwagi na niski poziom wiedzy społecznej na temat mechanizmów funkcjonowania płciowości człowieka.
2. Studenci-przyszli nauczyciele nie są przygotowani na wyzwania związane z transpłciowymi uczniami z uwagi na brak poruszania tych zagadnień w szkolnych programach nauczania i programach kształcenia studentów na kierunkach nauczycielskich.

Takie sformułowanie hipotez badawczych wynika z analizy dotychczasowych badań naukowych oraz obserwowanego w praktyce rozdźwięku między deklarowaną otwartością społeczną a rzeczywistym poziomem wiedzy i przygotowania do pracy z osobami transpłciowymi.

Hipoteza 1 „Postawy społeczne w zakresie postrzegania transpłciowości są negatywne z uwagi na niski poziom wiedzy społecznej na temat mechanizmów funkcjonowania płciowości człowieka."

Hipoteza ta znajduje potwierdzenie zarówno w szerszym kontekście teoretycznym, jak i w wynikach dotychczasowych badań w Polsce i za granicą. Postrzeganie transpłciowości jest silnie uwarunkowane poziomem wiedzy o tożsamości płciowej, seksualności oraz psychologicznymi cechami jednostki, takimi jak otwartość na doświadczenie, niski poziom autorytaryzmu i dogmatyzmu (Karliński, 2024).

Wyniki badań Czerwiec i Leżucha (2021) pokazują, że poziom akceptacji osób transpłciowych jest wyraźnie wyższy wśród studentów z dużych miast, co może wiązać się z większą ekspozycją na różnorodność społeczną i dostęp do edukacji. Negatywne postawy często wynikają z braku podstawowej wiedzy, pomieszania pojęć (np. utożsamiania transpłciowości z ekspresją typu drag), co potwierdzają badania Karlińskiego (2024) oraz Kosciw i in. (2018).

Z kolei międzynarodowe badania IPSOS (2021) wskazują, że regularny kontakt z osobami transpłciowymi oraz edukacja w zakresie tożsamości płciowej obniżają poziom uprzedzeń i zwiększają empatię. W kontekście społecznym wiedza staje się więc kluczowym czynnikiem kształtującym postawy – jej brak prowadzi do uproszczeń, stereotypizacji i nieświadomej dyskryminacji.

Hipoteza 2 „Studenci-przyszli nauczyciele nie są przygotowani na wyzwania związane z transpłciowymi uczniami z uwagi na brak poruszania tych zagadnień w szkolnych programach nauczania i programach kształcenia studentów na kierunkach nauczycielskich."

Również druga hipoteza znajduje silne wsparcie w dotychczasowych badaniach. Z wielu analiz wynika, że przyszli nauczyciele – mimo często pozytywnego nastawienia i deklarowanej chęci wspierania uczniów transpłciowych – nie otrzymują wystarczającego przygotowania merytorycznego i praktycznego w toku kształcenia zawodowego. Kosciw, Greytak, Zongrone, Clark i Truong (2018) oraz Kosciw, Clark, Truong i Zongrone (2019) wskazują, że brak systemowych rozwiązań edukacyjnych dotyczących tożsamości płciowej skutkuje niepewnością nauczycieli, obawami przed popełnieniem błędów, a niekiedy unikaniem tematu transpłciowości w praktyce szkolnej. Brakuje nie tylko zajęć akademickich, lecz także konkretnych narzędzi dydaktycznych, przykładów dobrych praktyk czy jednoznacznych wytycznych instytucjonalnych.

Z kolei badania Holdsworth (2016) i Ollivier (2017) pokazują, że nawet w krajach o wyższym poziomie inkluzyjności, nauczyciele często czują się nieprzygotowani do tworzenia bezpiecznego środowiska dla uczniów transpłciowych. W Polsce sytuacja jest dodatkowo pogłębiona przez brak polityki opartej na równości i brak otwartego dyskursu wokół transpłciowości w edukacji.

Brak przygotowania przyszłych nauczycieli niesie realne konsekwencje – nie tylko dla jakości ich pracy, ale także dla dobrostanu uczniów, którzy mogą doświadczać wykluczenia, błędnego nazywania (misgendering), czy ignorowania ich tożsamości. W efekcie pojawia się potrzeba włączenia tematyki transpłciowości do programów studiów pedagogicznych jako integralnego elementu kształcenia nauczycieli.

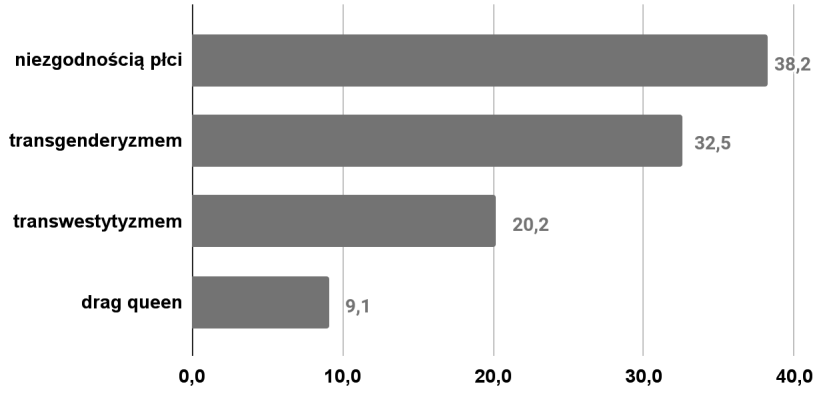
Doboru metod i technik badawczych oraz konstrukcji narzędzia badawczego dokonano zgodnie ze wskazówkami Rubachy (2008). Badania przeprowadzono w latach 2015-2020 metodą sondażu diagnostycznego techniką ankiety. Narzędzie badawcze stanowił kwestionariusz ankiety składający się z 18 pytań zamkniętych. Skorzystano z narzędzia badawczego dotyczącego transpłciowości opracowanego przez Grzejszczaka i Krzywdzińską (2013). Na potrzeby niniejszego projektu badawczego, aby można było uzyskać odpowiedzi na pytania badawcze i zweryfikować założone hipotezy, oryginalny arkusz tej ankiety został zmodyfikowany, a część pytań została opracowana przez autorów projektu.

W badaniu wzięło udział 1180 studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych licencjackich i magisterskich na kierunkach: pedagogika, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, biologia, chemia, filozofia, geografia, filologia polska, filologia angielska, filologia rosyjska, filologia germańska, filologia romańska, historia, edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych, animacja kultury w przestrzeni społecznej, informacja naukowa i bibliotekoznawstwo, edukacja techniczno-informatyczna, matematyka, informatyka, fizyka, logopedia; oraz studiów podyplomowych specjalności nauczycielskich (*Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela*).

Ankieta została przeprowadzona online. Odnośnik do strony internetowej formularza ankiety został rozesłany do respondentów za pomocą poczty email w tym poprzez funkcję „przekaż dalej" (studenci, do których dotarł link do ankiety, przekazywali go kolejnym grupom studentów). Zastosowano celowy dobór próby badawczej, gdyż od początku zakładano, że ze względu na cele badań, kluczowe jest zbadanie konkretnej, określonej grupy badawczej. Zdawano sobie sprawę z faktu, że takie podejście posiada pewne ograniczenia, ale z punktu widzenia problematyki badawczej, wydało się ono najbardziej trafne. Ponadto, trudno jest dotrzeć do dużej różnorodności respondentów z przyczyn technicznych, finansowych i kulturowych - nawet wśród tych, którzy korzystają z Internetu, dobrowolny udział w ankiecie i jej przekazywanie powoduje tendencję do samoselekcji. Osoby niezainteresowane kwestiami tożsamości płciowej i problemami osób zmarginalizowanych, nie będą chciały, wziąć udziału w badaniu i nie będą skłonne do przekazania jej innym.

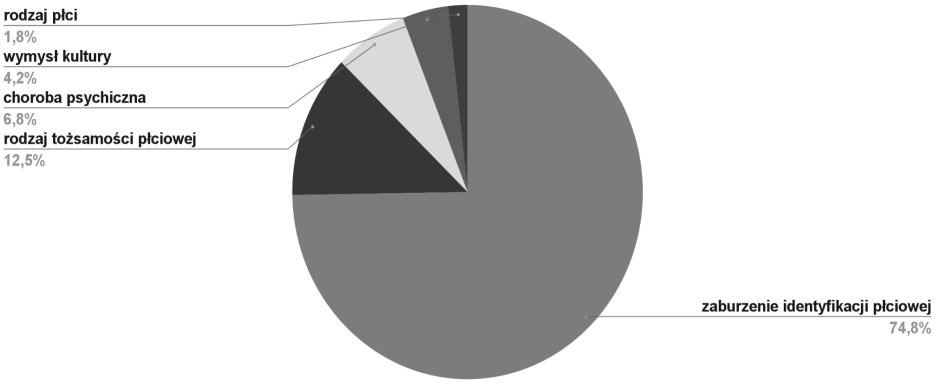
3. Wyniki badań

Większość respondentów (ponad 65%) prawidłowo zdefiniowała transpłciowość jako rozbieżność między biologiczną płcią a poczuciem przynależności płciowej. Pozostałe odpowiedzi, choć znacznie mniej popularne, odzwierciedlają różne jej postrzeganie w społeczeństwie, bądź brak zrozumienia różnicy między kategoriami dotyczącymi tożsamości płciowej. Najwięcej respondentów utożsamia transpłciowość z niezgodnością płci, a najmniej łączy ją z byciem drag queen. Transgenderyzm został wybrany przez co trzeciego studenta, podczas gdy transwestytyzm przez co piątego. Szczegóły zawarto na wykresie 1.

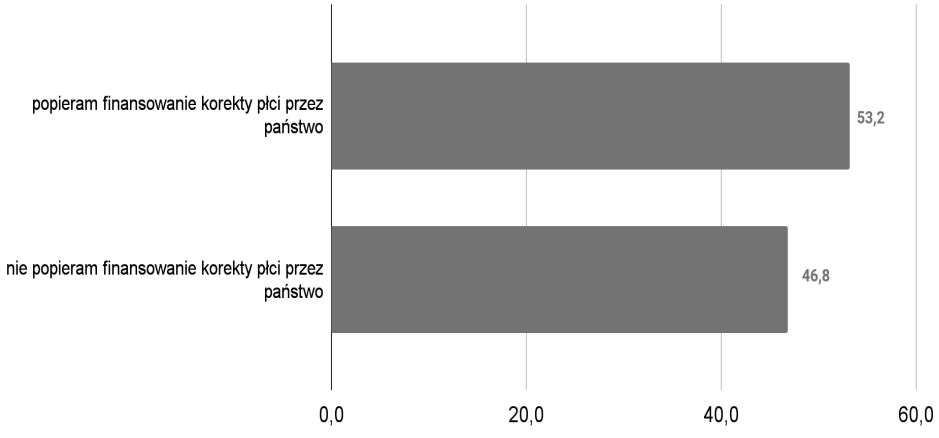
Wykres 1. Identyfikacja pojęcia transpłciowość przez studentów (%)
źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów postrzega transpłciowość jako zaburzenie identyfikacji płciowej. Mniej liczna grupa postrzega ją jako chorobę psychiczną lub wymysł kultury. Brak było odpowiedzi takich jak "zboczenie" lub "grzech". Odpowiedzi uznające transpłciowość za rodzaj tożsamości płciowej lub rodzaj płci człowieka wskazane zostały przez stosunkowo niewielką liczbę respondentów (wykres 2).

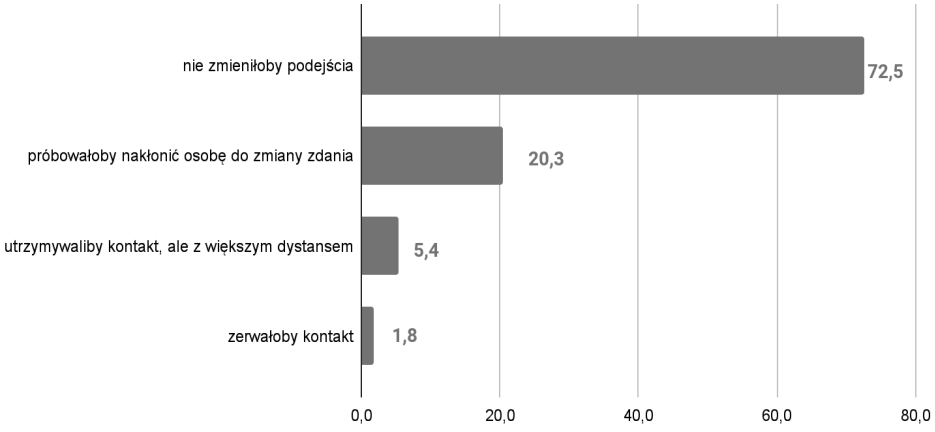
Wykres 2. Postrzeganie pojęcia transpłciowość przez studentów (%)
źródło: opracowanie własne

Większość respondentów popiera finansowanie operacji korekty płci (z warunkami lub bez). Jest to większość, ale nie zdecydowana; blisko połowa respondentów ma różne obiekcje, co sugeruje, że istnieje poparcie dla finansowania przez państwo, lecz z zastrzeżeniem kontroli i weryfikacji. Nieco mniej niż połowa badanych sprzeciwia się finansowaniu operacji przez państwo argumentując, że istnieje wiele innych, bardziej pilnych kwestii zdrowotnych lub że transpłciowość jest problemem zdrowia psychicznego. Wyniki umieszczono na wykresie 3.

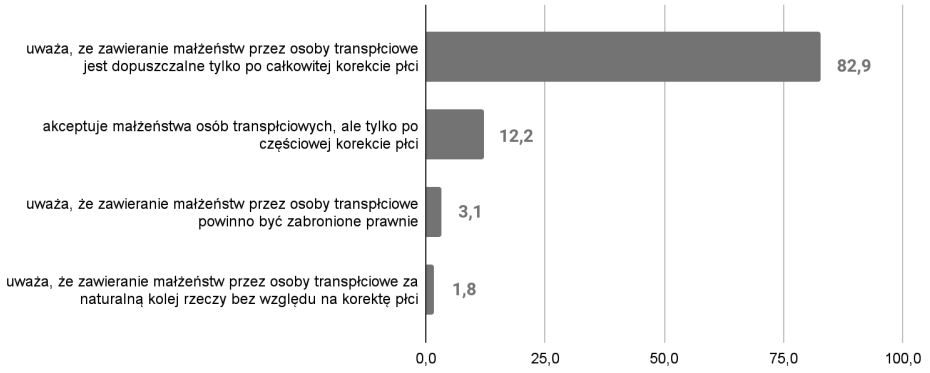
Wykres 3. Opinie respondentów dotyczące finansowania korekty płci przez państwo (%)
źródło: opracowanie własne

W zdecydowanej większości respondenci uznali, że wiadomość o transpłciowości bliskiej osoby nie zmieniłaby podejścia do niej. Niewielki odsetek (nieco ponad 5%) wybrał opcję utrzymania kontaktu, ale z większym dystansem, co może odzwierciedlać niepewność lub brak pełnego zrozumienia tego problemu. Z kolei co piąty badany wskazał, że próbowaliby nakłonić osobę do zmiany zdania, a jedynie nieco mniej niż 2% zadeklarowało zerwanie z nią kontaktu; mimo, że jest to niewielki odsetek, pokazuje to, że istnieją znaczne bariery w zrozumieniu transpłciowości (wykres 4).

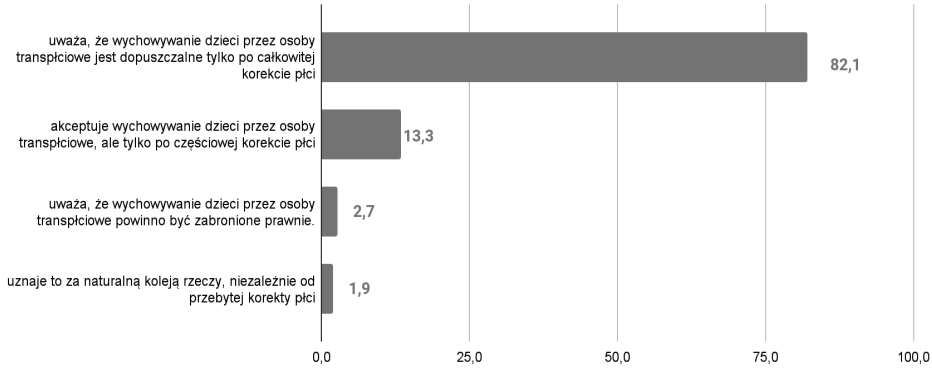
Wykres 4. Opinie respondentów dotyczące kontaktu z bliską osobą transpłciową (%)
źródło: opracowanie własne

Zdaniem przeważającej liczby respondentów zawieranie małżeństw przez osoby transpłciowe jest dopuszczalne tylko po całkowitej korekcji płci. To wskazuje na istotną rolę, jaką fizyczna zmiana odgrywa w percepcji legalności małżeństw transpłciowych wśród tej grupy respondentów. Niewielka część uznaje zawieranie małżeństw przez osoby transpłciowe za naturalną kolej rzeczy bez względu na korektę płci. Ta grupa wydaje się nie stawiać warunków związanych z procesem tranzycji. Z kolei 12% respondentów akceptuje małżeństwa osób transpłciowych, ale tylko po częściowej korekcie płci, co sugeruje, że dla nich przejście pewnego etapu tranzycji jest wystarczające do uznania legalności małżeństwa. Niewielki odsetek (nieco ponad 3%) uważa, że zawieranie małżeństw przez osoby transpłciowe powinno być zabronione prawnie, co odzwierciedla bardziej konserwatywne lub tradycyjne poglądy tej grupy na małżeństwo i tożsamość płciową (wykres 5).

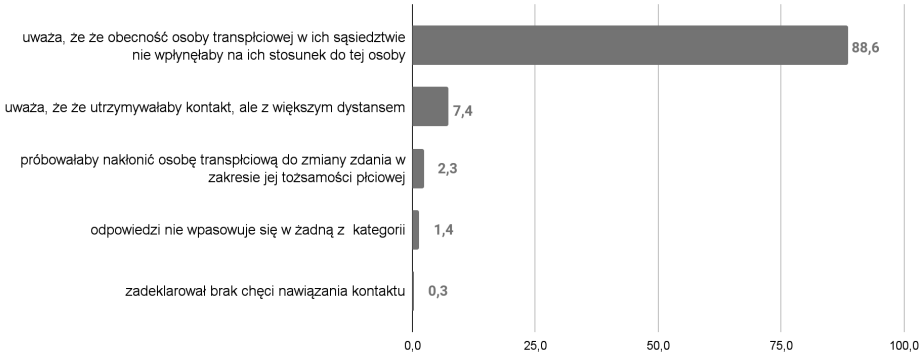
Wykres 5. Opinie respondentów dotyczące zawierania małżeństw transpłciowych (%)
źródło: opracowanie własne

Bardzo różne były także postawy respondentów wobec wychowania dzieci przez osoby transpłciowe. Zdecydowanie przeważa opinia, że wychowywanie dzieci przez osoby transpłciowe jest dopuszczalne tylko po całkowitej korekcji płci. Niecałe 2% badanych uznaje to za naturalną koleją rzeczy, niezależnie od przebytej korekty płci. Nieco ponad 13% akceptuje wychowywanie dzieci przez osoby transpłciowe, ale tylko po choć częściowej korekcie płci. Niewielki odsetek uważa, że wychowywanie dzieci przez osoby transpłciowe powinno być zabronione prawnie. Szczegółowe dane zamieszczono na wykresie 6.

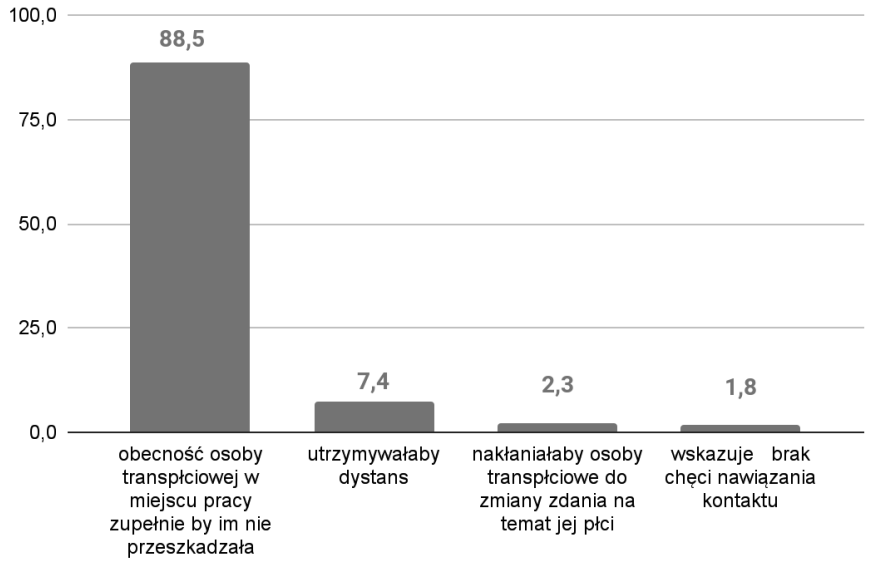
Wykres 6. Opinie respondentów dotyczące wychowywania dzieci przez osoby transpłciowe (%)
źródło: opracowanie własne

Nieco mniej niż 90% respondentów stwierdziło, że obecność osoby transpłciowej w ich sąsiedztwie nie wpłynęłaby na ich stosunek do tej osoby. Niewielka, ponad 7%, grupa studentów wskazała, że utrzymywałaby kontakt, ale z większym dystansem, co może wskazywać na pewien stopień niepewności lub dyskomfortu wobec osób transpłciowych, choć bez otwartej negatywnej postawy. Nieco ponad 2% respondentów próbowałaby nakłonić osobę transpłciową do zmiany zdania w zakresie jej tożsamości płciowej. Bardzo niewielki odsetek respondentów zadeklarował brak chęci nawiązania kontaktu. Tylko 1,4% odpowiedzi nie wpasowuje się w żadną z powyższych kategorii, co może wskazywać na bardziej złożone lub indywidualne podejścia do tej kwestii (wykres 7).

Wykres 7. Opinie respondentów dotyczące sąsiedztwa osoby transpłciowej (%)
źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów (ponad 88%) stwierdziła, że obecność osoby transpłciowej w miejscu pracy zupełnie by im nie przeszkadzała. Niewielki odsetek zadeklarował utrzymanie dystansu (nieco ponad 7%) lub wskazał na chęć nakłonienia osoby transpłciowej do zmiany zdania na temat jej płci. Z kolei niecałe 2% respondentów wskazało na brak chęci nawiązania kontaktu, co stanowi wyraźny opór wobec integracji z osobą transpłciową w miejscu pracy (wykres 8).

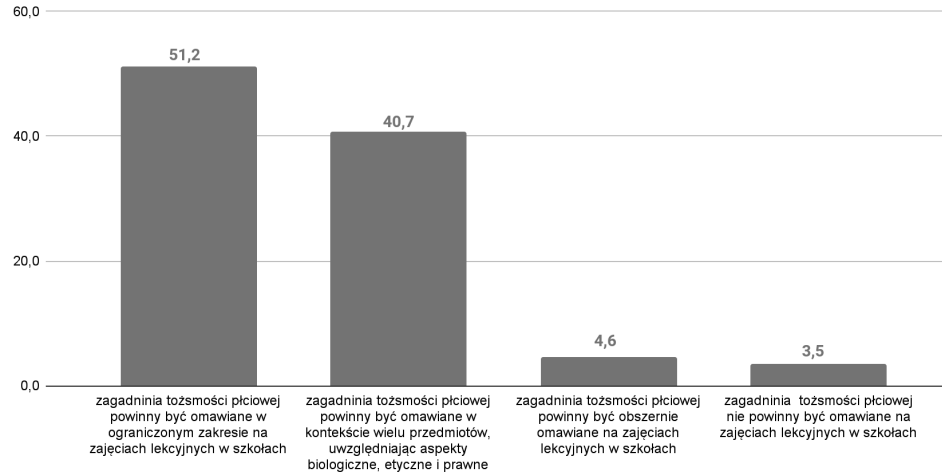
Wykres 8. Opinie respondentów dotyczące obecności osoby transpłciowej w miejscu pracy (%)
źródło: opracowanie własne

Niemal 98% respondentów wyraziło akceptację dla sytuacji, w której osoba transpłciową jest ich bezpośrednim przełożonym, co może odzwierciedlać opinie, że profesjonalne kwalifikacje i umiejętności zarządzania są ważniejsze niż tożsamość płciowa, a ocena kompetencji zawodowych nie jest powiązana z tożsamością płciową. Niewielka liczba respondentów (2,6%) nie akceptuje osoby transpłciowej jako bezpośredniego przełożonego.

Niemal 98% badanych uważa, że nie ma zawodów, których osoby transpłciowe nie powinny wykonywać. Wyniki mogą odzwierciedlać przekonanie, że ocena zdolności do wykonywania zawodu powinna opierać się na kwalifikacjach i doświadczeniu, a nie na płci. Natomiast niezbyt liczna grupa respondentów (2,4%) jest zdania, że są zawody, których osoby transpłciowe nie powinny wykonywać.

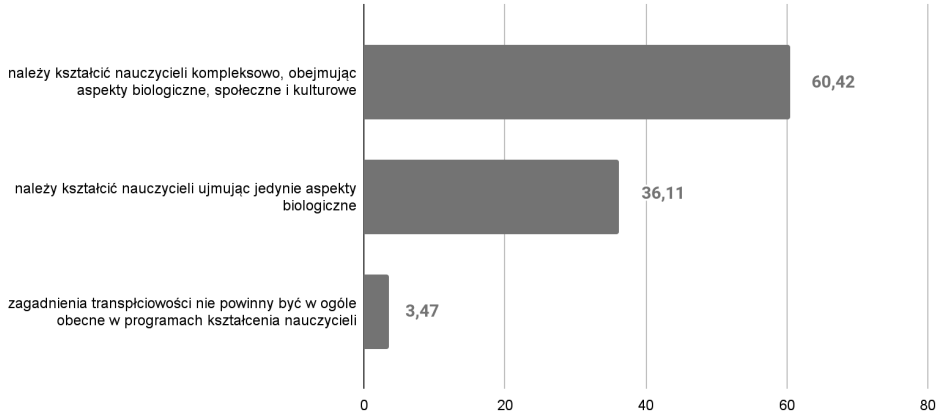
W większości badani (70,51%) uznali, że uczeń transpłciowy powinien być traktowany tak samo jak inni uczniowie, jednocześnie zwracając uwagę na ewentualną potrzebę wsparcia psychologicznego i interpersonalnego, co wskazuje na świadomość empatii i odpowiedzialności, świadomości specyficznych wyzwań z jakimi mogą się zmagać uczniowie. Co trzeci student wskazuje na traktowanie ucznia transpłciowego tak samo jak każdego innego, bez zwracania większej uwagi na jego zachowania i problemy.

Respondenci podzieleni byli między potrzebę obszernego omawiania zagadnień tożsamości płciowej w szkole a ograniczenie się do podstawowego zakresu. Dość duża liczba respondentów uznała, że temat transpłciowości powinien być omawiany w kontekście wielu przedmiotów, uwzględniając aspekty biologiczne, etyczne i prawne, co sugeruje zrozumienie, że transpłciowość jest złożoną kwestią, wymagającą szerokiego podejścia. Niewielka grupa badanych uważa, że temat ten nie powinien być w ogóle omawiany (wykres 9).

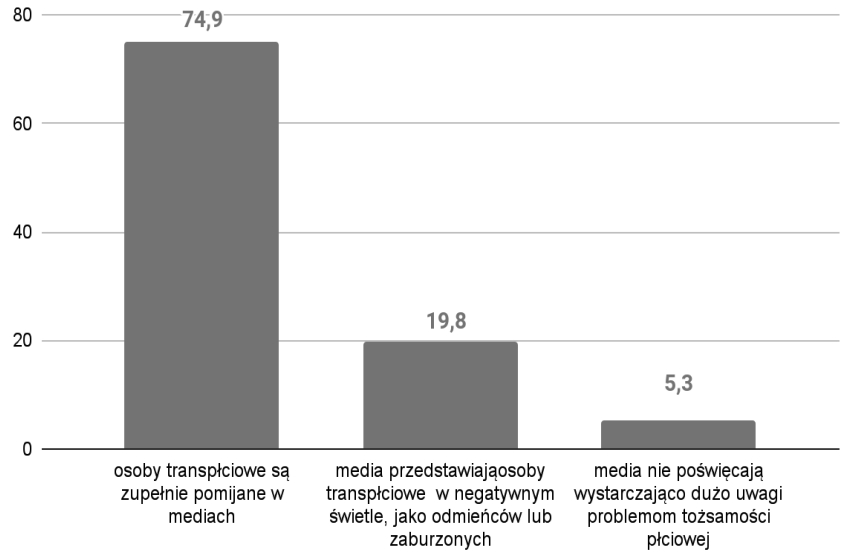
Wykres 9. Opinie respondentów dotyczące omawiania zagadnień tożsamośći płciowej na zajęciach lekcyjnych w szkołach (%)
źródło: opracowanie własne

Ponad połowa respondentów opowiedziała się za kompleksowym podejściem do zagadnień transpłciowości w kształceniu przyszłych nauczycieli, obejmującym aspekty biologiczne, społeczne i kulturowe, co wskazuje na świadomość potrzeby szerokiego i zintegrowanego podejścia do tej tematyki. Z kolei nieco więcej niż ⅓ uważa, że edukacja w tym zakresie powinna skupiać się wyłącznie na aspektach biologicznych. Niewielka część respondentów uważa, że zagadnienia nie powinny być w ogóle obecne w programach kształcenia nauczycieli, co może wskazywać na istnienie uprzedzeń lub podejście, które postrzega tożsamość płciową jako zbyt prywatną kwestię, aby była przedmiotem edukacji nauczycieli (wykres 10).

Wykres 10. Opinie respondentów dotyczące kształcenia przyszłych nauczycieli (%)
źródło: opracowanie własne

Niemal ¾ respondentów jest zdania, że osoby transpłciowe są zupełnie pomijane w mediach. Mniej liczna grupa uważa, że media nie poświęcają wystarczająco dużo uwagi problemom tożsamości płciowej, co może wskazywać na postrzeganą potrzebę zwiększenia świadomości i edukacji na temat transpłciowości poprzez media (wykres 11).

Wykres 11. Opinie respondentów dotyczące kształtowania wizerunku osób transpłciowych przez media (%)
źródło: opracowanie własne

4. Wyniki i dyskusja wyników

Pojęcie uznania ma ogromne znaczenie gdyż jego brak może prowadzić do uprzedzeń i dyskryminacji niektórych grup. W sferze politycznej uznanie jest najczęściej rozumiane jako poszanowanie statusu, osiągnięć lub praw innej osoby. Tożsamość człowieka kształtują jego relacje z ludźmi. Dlatego poczucie własnej wartości może on osiągnąć tylko wtedy, gdy jest akceptowany przez innych. W przypadku osób należących do uprzywilejowanych grup, uznanie następuje zwykle automatycznie, ale w przypadku osób należących do grup wykluczonych, o uznanie trzeba zabiegać. Istnieją dwa główne elementy zapotrzebowania na uznanie: to, że powszechna godność jako istoty ludzkiej jest uznawana niezależnie od rasy, klasy lub płci oraz to, że godność jednostki i różnice międzyludzkie są uznawane. Powstaje polityka uniwersalizmu, która oznacza, że obywatele oczekują eliminacji dyskryminacji grupowej na rzecz równych praw. Podkreślane są tu tożsamości grupowe po to by usunąć wszelką związaną z nimi dyskryminację, w następstwie czego powstaje „polityka różnicy" (McQueen, 2015). Diane Richardson (2000, 105-135) uznaje, że kategoryzacja dotycząca praw w zakresie tożsamości odnosi się do dyskursu na temat obywatelstwa i oczekiwań opartych na relacjach. Jej zdaniem podziały mogą być wykorzystane do podkreślenia granic między tolerancją a odrzuceniem. Kategorie koncentrują się na prawie dotyczącym zasad społecznych, praktyk przyjętych i niedopuszczalnych, przepisów związanych z tożsamością obejmujących prawo do samookreślenia tożsamości płciowej i jej rozwijania oraz wyrażania siebie. tj. społeczne uznanie tożsamości płciowej danej osoby. Choć prawa obywatelskie są często wyrażane wokół indywidualnych wolności, nie obejmują wyborów osobistych i publicznego ich uznania (Richardson, 2000, 105-135). Tożsamość, płciowość i uznanie są związane z dyskursami na temat obywatelstwa. Gdy obywatelstwo ewoluowało w kulturze Zachodu, cechowały go nie tylko idee płci, rasy i klasy, ale także normatywne założenia płciowości. Ci, którzy ich nie przestrzegali, byli często wykluczani z pełnego zakresu praw i pozycjonowani jako obywatele drugiej kategorii. Podstawową ideą jest zatem to, że osoba otrzymuje prawa, ale jednocześnie ma obowiązki wobec społeczności. Tradycyjny dyskurs na temat obywatelstwa dotyczy równości prawnej i równego uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym (Richardson, 2017, 208-224.).

Wyniki ankiety wskazują, że większość respondentów (68.31%) jest świadoma, iż operacje korekty płci są przeprowadzane w Polsce. To sugeruje wzrost świadomości społecznej na temat dostępności tych procedur. Jednocześnie znaczna liczba (12.63%) nie jest pewna lub nie ma wiedzy na ten temat. Postawy wobec operacji korekty płci mogą być kształtowane przez różne czynniki, w tym religijne, kulturowe i osobiste przekonania. Gdy kwestie tożsamości płciowej są dyskutowane w kontekście społeczno-kulturowym, te postawy mogą mieć znaczący wpływ na publiczną świadomość

i akceptację. O prawnym uznaniu płci mowa jest w Zasadach Yogyakarty stanowiących, że *samodzielnie zdefiniowane orientacja seksualna i tożsamość płciowa każdej osoby jest integralną częścią ich osobowości i jednym z najbardziej podstawowych aspektów samookreślenia się, godności i wolności. Nikt nie może być zmuszany do poddania się zabiegom medycznym, włączając w to chirurgiczną korektę płci, sterylizację czy terapię hormonalną, jako wymogowi uznania przez prawo ich tożsamości płciowej. Żaden ze statusów takich jak małżeństwo czy rodzicielstwo, nie może być wykorzystany do uniemożliwienia uznania przez prawo tożsamości płciowej danej osoby. Nikt nie może być poddany presji, by ukryć, stłumić lub odrzucić swoją orientację seksualną lub tożsamość płciową* (Śledzińska-Simon, 2013, 75-118. Zasady Yogyakarty, Preambuła).

Wykazano zróżnicowane podejścia do tożsamości płciowej i korekty płci, pokazując zarówno empatię i wsparcie, jak i kontrowersje oraz niepewność. Wyniki te odzwierciedlają złożoną mozaikę opinii na temat finansowania operacji korekty płci przez państwo, wskazując na potrzebę dalszej dyskusji i edukacji na ten temat. Dunne (2018) podkreśla, że zobowiązanie człowieka do fizycznej zmiany jego ciała lub utraty zdolności rozrodczych wykracza poza ludzkie formy traktowania. Choć władze państwowe mogą ustanowić odpowiednie systemy rejestrowania i regulowania płci, nie mogą narażać ludzi na potencjalnie niebezpieczne interwencje. W sytuacji, gdy osoby transpłciowe są zobowiązane do poddania się operacji, sterylizacji i terapii hormonalnej, odczuwają strach przed negatywnymi konsekwencjami leczenia potwierdzającego płeć. Według Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, aby stanowić „poniżające" traktowanie, czyny i zachowania muszą umniejszać ludzkiej godności. Istotą jest tu poszanowanie godności i wolności, co ma znaczenie w kontekście wymuszonej medykalizacji. W tym przypadku sędziowie europejscy zauważyli, że poważna ingerencja w zdrowie reprodukcyjne godzi w integralność osobistą, dobrostan fizyczny i psychiczny oraz życie emocjonalne, duchowe, rodzinne. W przypadku podmiotów państwowych narzucenie warunków wstępnych leczenia może wydawać się prostym krokiem w stronę formalnego uznania preferowanej płci. Ale w pewnych sytuacjach operacje narządów płciowych, mogą wymagać odrębnych procedur i zwiększać ryzyko nieprzewidzianych powikłań. Komisarz Rady Europy ds. Praw Człowieka zasugerował, że ludzie nie powinni podlegać inwazyjnym i bolesnym ingerencjom w ich fizyczność a obowiązkowe zasady sterylizacji są pogwałceniem integralności cielesnej (Dunne, 2018).

Wyniki niniejszych badań mogą odzwierciedlać wzrost świadomości studentów na temat wyzwań z jakimi mogą się spotkać uczniowie transpłciowi, w tym psychologicznych i interpersonalnych. Środowisko edukacyjne studentów może promować postawy inkluzywne, co przekłada się na ich opinie. Jako przyszli nauczyciele, muszą być świadomi znaczenia wsparcia i akceptacji uczniów z różnymi doświadczeniami życiowymi. Wyniki wskazują na ich ogólną gotowość do wsparcia takich uczniów.

Widać tu równowagę między traktowaniem uczniów transpłciowych tak jak innych oraz jednoczesną gotowość do udzielenia im wsparcia w razie potrzeby. Greytak i in. (2009) podkreślają konieczność działań koncentrujących się na pomaganiu szkołom w rozumieniu specyficznych problemów uczniów, niezależnie od ich tożsamości płciowej. Z pewnością osoby nietypowe pod względem płci są trudniejsze do zrozumienia dla społeczeństwa a próba definiowania ich generuje rozbieżności. Jednak to właśnie nauczyciele powinni dążyć do zaprzestania stygmatyzacji ucznia nietypowego, uczyć społeczność szkolną akceptacji dla osób o nietypowej płciowości (Holdsworth, 2016; Lathrop i in., 2013, 25–38). W przypadku tych, którzy potrzebują rozmowy z nauczycielem na temat swojej płci i gotowi są do przełamania bariery wstydu, wychowawcy odgrywają rolę w działaniach pomocowych, np. pozbywaniu się niepokoju. Rozmów może potrzebować każdy uczeń, ale transpłciowy potrzebuje specyficznej pomocy w rozważaniu sposobów potwierdzenia płci i sfer wymagających starannych negocjacji (Riggs i Bartholomaeus, 2018, 376-390).

Stygmatyzacja sugeruje konieczność podnoszenia świadomości na temat tożsamości płciowej i złożoności zagadnień z nią związanych. Przekazywanie poprawnych informacji może przyczynić się do zmniejszenia liczby błędnych przekonań. Zdaniem Holdsworth (2016) jednym z najważniejszych zadań edukacyjnych jest dostarczenie wiedzy na temat języka i terminologii, przy jednoczesnym uznaniu, że brakuje spójności w prezentowaniu koncepcji tożsamości płciowej. Język, którym posługują się nauczyciele i rodzaje zadawanych przez uczniów pytań także uznano za obszar wymagający nowego zdefiniowania rzeczywistości podyktowanego sprawiedliwością i równością społeczną. Spojrzenie na osoby transpłciowe przez te ramy zmienia punkt odniesienia i perspektywę postrzegania ich jako „Innych" a usunięcie etykiet zatrzymuje mechanizm prowadzący do dyskryminacji. Ważną rzeczą jest monitorowanie stosowanego przez siebie języka, który jest potężnym narzędziem kształtującym rozumienie rzeczywistości. Dlatego zmiany pedagogicznej perspektywy w tym zakresie pomogą ograniczyć i usunąć wiele form dyskryminacji ze względu na płeć z większości sfer społecznych (Meyer, 2007).

Wyniki wskazują na przewagę opinii studentów, że edukacja na temat transpłciowości jest ważna i powinna obejmować aspekty biologiczne, społeczne i kulturowe, z dominującym poparciem dla szerokiego i zintegrowanego podejścia. Zrozumienie tej złożoności może być kluczowe dla skutecznego wsparcia uczniów przez przyszłych nauczycieli. Jednocześnie, istnieje grupa opowiadająca się za bardziej ograniczonym podejściem, co wskazuje na różnice w postrzeganiu roli i zakresu edukacji nauczycieli na temat odmienności płciowej. Mniejszość sprzeciwiająca się włączeniu takich treści do programów kształcenia nauczycieli podkreśla wyzwania dotyczące pełnego zrozumienia i akceptacji różnorodności płciowej. Ollivier (2017) podaje, że nauczyciele biorący udział w badaniu GLSEN z 2015 roku wielokrotnie wymieniali język jako przeszkodę uniemożliwiającą im poczucie pewności podczas poruszania tematu tożsamości płcio-

wej na zajęciach. Często czuli, że brakuje im znajomości terminów pozwalających im właściwie omówić te zagadnienia. Około połowa z nich uważała też, że nie posiada umiejętności i doświadczenia, aby móc realizować takie tematy. Niepokój z tym związany często stawał się widoczny, gdy niektóre terminy słyszeli po raz pierwszy i wynikał z braku doświadczenia w angażowaniu się w te rozmowy. Ta troska o język jest wymowna gdyż ujawnia stopień w jakim utrzymuje się dyskurs „normalności" niezauważony przez tych, którzy pasują do norm; działa też jako symboliczna przemoc wobec osób, których tożsamość jest postrzegana jako nienormalna. Ponieważ język związany z tożsamością płciową przechodzi poważną zmianę kwestionując dotychczasowe przekonania, nauczyciele powinni być przygotowani na tego typu wyzwania. Heck i in. (2011) doszli do wniosku, że nauczyciele powinni być przygotowani na rozpoznawanie i interweniowanie w przypadku transfobicznego zastraszania, szkoły powinny tworzyć organizacje uczniowskie wspierające potrzebujących kolegów, a w programie nauczania powinny znaleźć się treści dotyczące tożsamości płciowej (Heck i in., 2011, 161). Szkoła powinna być przygotowana na niepewność członków społeczności szkolnej i wyznaczyć granice dotyczące rozmowy z uczniem transpłciowym i jego rodziną; a także znaleźć równowagę w zapewnianiu edukacji na temat różnorodności płci, jednocześnie szanując prawo ucznia do zachowania prywatności, reagowania na negatywne zachowania społeczności szkolnej oraz współpracy i wsparcia w celu zapewnienia mu bezpieczeństwa (Baum i in., 2015). Rodzi to pytanie o nieświadomość, która może być postrzegana przez edukatorów i nauczycieli jako brak wiedzy. Nieznajomość różnorodności tożsamości płciowej jest tym, co skutkować może dysonansem poznawczym, przez który większość ludzi przechodzi, gdy poznaje nowe treści w świetle starego zrozumienia. Świadomość tego nie zawsze gwarantuje zrozumienie głębszych problemów i sposobów w jakie edukatorzy uczestniczą w odtwarzaniu systemowej dyskryminacji, np. przyjęcie pewnych dominujących społecznie idei powoduje generowanie świadomych i nieświadomych zachowań i przekonań. Nauczyciele, którzy w badaniu GLSEN z 2015 roku postrzegali siebie jako tolerancyjnych lub liberalnych przyznali, że mieli trudności, aby przyznać, że ich praktyki mogą nie być włączające i bezrefleksyjnie odtwarzać przyjęte normy. Uświadomienie sobie tego może być trudne, ale jest konieczne w celu eliminowania ukrytych uprzedzeń. Warto dodać, że nauczycielom akademickim często brakuje czasu na edukację w obszarach niezwiązanych bezpośrednio z ich zainteresowaniami naukowymi. Ograniczenie czasowe dotyczy struktury programów kształcenia i systemu uniwersyteckiego, w których coraz częściej oczekiwania dotyczące kwestii ekonomicznych dyktują politykę akademicką i kierunki kształcenia. Programy kształcenia mogą ograniczać zdolność wykładowców do wprowadzania krytycznych treści. Ponieważ wykładowcy są pozbawieni przestrzeni na poruszanie wielu zagadnień, brakuje im zasobów niezbędnych do angażowania się w refleksyjny proces umożliwiający transformację praktyk indywidualnych i instytucjonalnych w programach kształcenia nauczycieli (Ollivier, 2017).

Włączenie zagadnienia tożsamości płciowej do programów szkolnych może być postrzegane jako środek zwiększenia świadomości i akceptacji społecznej, zredukowania stygmatyzacji i uprzedzeń. Różnorodne podejścia do omawiania tego tematu odzwierciedlają różnorodność społeczną oraz czynniki kulturowe, religijne i osobiste przekonania. Wyniki wskazują na ogólną zgodę studentów na włączenie edukacji na temat transpłciowości do programów szkolnych, choć z różnym zakresem i intensywnością. Widać równowagę między potrzebą edukacji biologicznej, a rozumieniem transpłciowości jako wielowymiarowego zagadnienia. Jednocześnie, opinie grupy sprzeciwiającej się włączeniu tego tematu, wskazują na istniejące różnice społeczne w podejściu do edukacji na temat różnorodności płciowej. Tymczasem, jak podaje Dunne (2018), z historycznego punktu widzenia związek między systemami a tożsamością płciową jest złożony. W ramach różnych przepisów, osobom transpłciowym odmawia się gwarancji cywilnych, w tym możliwości zatrudnienia i praw rodzinnych. Jednak wraz ze wzrostem ich widoczności, podmioty krajowe i międzynarodowe zaczęły przyjmować bardziej elastyczne podejście. Osoby transpłciowe są obecnie uznawane w ramach prawnych z coraz większą regularnością, co jest szczególnie ważne dla prawa o niedyskryminacji, np. coraz więcej jurysdykcji chroni je przed nierównościami.

Wyniki badań pokazują, że większość respondentów jest gotowa zaakceptować osoby transpłciowe w roli przełożonych i współpracowników, a także ich dostępu do różnych zawodów, co może świadczyć o zmianie w społecznym postrzeganiu tożsamości płciowych w miejscu pracy. Jednak respondenci prezentujący przeciwną opinię podkreślają, że nadal istnieją wyzwania w tym zakresie oraz konieczność promowania równości i różnorodności w środowisku zawodowym. Biorąc pod uwagę, że respondentów stanowili studenci kierunków nauczycielskich, ich postawy mogą być kształtowane przez środowisko akademickie, które często promuje wartości inkluzywności i różnorodności. Wyniki mogą odzwierciedlać ogólnie zmieniające się postawy społeczne i większą akceptację dla różnorodności w miejscach pracy. Warto dodać, za Price Minter (2006, 141-170), że osoby transpłciowe spotykają się z dyskryminacją w miejscach pracy i podczas poszukiwania pracy. Są dwukrotnie bardziej narażone na ubóstwo niż ogół populacji i mają trudności w utrzymaniu swoich rodzin. Występowanie uprzedzeń w miejscu pracy ogranicza bezpieczeństwo, ale jednocześnie opuszczanie ich powoduje poważne trudności ekonomiczne. Ustalono, że osoby transpłciowe pracują na stanowiskach poniżej swoich umiejętności i wydaje się, że częściej doświadczają niskoopłacanych i niepewnych stanowisk, a także nękania, wykluczenia i degradacji do niższych stanowisk. W niektórych przypadkach skutecznie udowodniono taką dyskryminację w sądach pracy. Wielu pracodawcom brakuje polityk antydyskryminacyjnych dotyczących tożsamości płciowej mimo międzynarodowych wytycznych w tym zakresie (Mitchell i Howarth, 2009). Coraz częściej przepisy zabraniają dyskryminacji osób transpłciowych za wychodzenie poza stereotypy płciowe, co oznacza, że dyskryminacja w zatrudnieniu ze względu na niezgodność osoby ze stereotypami płciowymi jest zabroniona (Rao, 2014, 245-270.).

Część respondentów postrzega transpłciowość przez pryzmat wyglądu, nie uwzględniając aspektów tożsamościowych i doświadczeń wewnętrznych. Wielu rozumie ją jako związaną z transgenderyzmem, co jest bardziej trafnym skojarzeniem, gdyż oba terminy dotyczą tożsamości płciowej. Niewielki procent łączy ją z byciem drag queen, co może wskazywać nieporozumienia co do różnicy między wyrażaniem artystycznym a tożsamością płciową. Większość postrzega transpłciowość jako tożsamą z niezgodnością płci. Jest to zrozumiałe gdyż często wiąże się ona z doświadczeniem dysforii płciowej. Wyniki wskazują na różne poziomy rozumienia tożsamości płciowej. Choć istnieje świadomość różnic między pojęciami dotyczącymi różnorodności płciowej, nadal występują nieporozumienia i mylenie pojęć. Dlatego istnieje potrzeba zwiększenia świadomości społecznej na temat tożsamości płciowej i jej różnych aspektów. Transpłciowość jest związana głównie z tożsamością płciową, a nie wyłącznie z ekspresją i zachowaniami. Wyniki mogą odzwierciedlać sposób w jaki media i kultura popularna wpływają na jej postrzeganie i rozumienie. Reprezentacje medialne często mieszają te kategorie, co może prowadzić do formułowania błędnych pojęć, marginalizacji, utrwalania stereotypów, niezrozumienia. Taki obraz może przyczyniać się do stygmatyzacji i utrwalania negatywnych postaw wobec odmienności. Znaczące jest, że respondenci dostrzegają potrzebę bardziej rzetelnej edukacji na tematy związane z tożsamością płciową i zmiany sposobu w jaki media podchodzą do tematu transpłciowości. Booth (2012) rozważając międzynarodowy zasięg wpływów kulturowych uznał, że środki masowego przekazu dostarczają najszerszego tła dla założeń dotyczących określonych form zachowań. Oznacza to, że mogą dostarczyć te same obrazy, definicje i ideologie niezależnie od regionu i dziedzictwa. W związku z tym mają możliwość wpływania na kulturowe rozumienie terminów takich jak mężczyzna i kobieta. Medialny opis osób transpłciowych często opiera się na definiowaniu ich jako uwięzionych w niewłaściwych ciałach. Biorąc pod uwagę sposób w jaki osoby te są przedstawiane jako „Inne" zakłada się, że docelowym widzem jest osoba cispłciowa nie posiadająca wiedzy na temat transpłciowości (Vooris, 2016). Warto dodać, że telewizyjny *talk show* przedstawia reprezentacje zmarginalizowanych tożsamości odzwierciedlających napięcie między różnymi grupami odbiorców, których koncepcje programowe często są sprzeczne. Goście pojawiający się by reprezentować siebie i edukować opinię publiczną na temat grup marginalizowanych, czasami nie zdają sobie sprawy, że mimo okazji do zabrania głosu w swoim imieniu, nie mają wyłącznej kontroli nad przekazem programu. Reprezentacja zmarginalizowanych tożsamości jest manipulowana a producenci, bez względu na to jak bardzo dobre mają intencje, muszą działać w sposób, który zapewni pozostanie programu na antenie (Booth, 2012). Dlatego niektóre tylko filmy dokumentalne stawiają osoby transpłciowe jako ekspertów w zakresie ich własnych doświadczeń (Vooris, 2016).

Wyniki wskazują na ogólną tendencję do akceptacji i tolerancji, choć istnieją różnice w postawach studentów. Znaczące jest, że większość nie zmieniłaby swojego podej-

ścia gdyby bliska im osoba okazała się transpłciowa, co może być pozytywnym sygnałem w kontekście przyszłej pracy edukacyjnej. Możliwe, że brak pełnej akceptacji dla małżeństw i rodzicielstwa takich osób wynika z tradycyjnych wartości lub rozumienia transpłciowości. Widoczne jest zróżnicowane i warunkowe podejście do akceptacji małżeństw, z tendencją do uzależnienia akceptacji od stopnia korekty płci. Znacząca jest obecność grupy całkowicie akceptującej małżeństwa transpłciowe i ich rodzicielstwo bez warunków, choć jest ona mniejszością. Wskazuje to na ewolucję społecznych postaw, ale także bariery w akceptacji różnorodności płciowej. Istnieją różne postawy wobec osób transpłciowych, od pełnej akceptacji po wyraźny opór, co może być odzwierciedleniem różnic kulturowych, religijnych, edukacyjnych i osobistych. Generalnie wyniki wskazują na akceptację i gotowość do integracji osób transpłciowych w społeczności, choć z rezerwą i wyjątkami. Może być to ważne w kontekście dalszych dyskusji i działań na rzecz integracji i zrozumienia różnorodności płciowej w społeczeństwie. Za Mruk (2006) trzeba podkreślić, że samoocena ma krytyczny wpływ na dostosowanie psychologiczne i jakość życia. Brak poczucia własnej wartości może inicjować depresję, zachowania samobójcze i zaburzenia osobowości. Odporność w tym zakresie jest tematem rozważań naukowców społecznych i klinicystów a poczucie własnej wartości jest jednym z podstawowych tematów w naukach społecznych. Rodewalt i Tragakis (2003, 66-70) stwierdzili, że poczucie wartości jest jedną z najważniejszych zmiennych w badaniach psychologii społecznej, a także badaniach nad osobowością, płcią i afektywnością. Potwierdzili, iż praca nad poczuciem własnej wartości charakteryzuje się różnorodnością opinii na tyle silnych, że generuje wymianę myśli między naukowcami, teoretykami i członkami społeczeństwa (Mruk, 2006). Stąd też ważne jest aby dążyć do takiej komunikacji międzyludzkiej, która będzie bardziej inkluzyjna i włączy grupy wykluczone w nurt życia społecznego. Istotne są tu posługiwanie się językiem wrażliwym płciowo i szanowanie życiowych wyborów ludzi. Wymaga to przełamywania utrwalonych w kulturze wzorców aby dążyć do osiągania celów społecznie użytecznych oraz podejmowania dialogu opartego na szacunku i wymianie myśli (Bulandra i Kościółek, 2016). Aby zrozumieć napięcia między różnorodnością a równością potrzebne jest zrozumienie wielości stylów życia, co oznacza ponowne rozważenie tabu dotyczącego włączania kulturowego. Jest to trudne przedsięwzięcie, ale warto je podjąć jeśli pozwoli na lepszy wgląd w to, co przyczynia się do nierówności i braku wrażliwości na różnorodność (Jindra, 2014).

W odniesieniu do postawionych w części metodologicznej hipotez, należy stwierdzić, że hipoteza dotycząca społecznego postrzegania transpłciowości znajduje jedynie częściowe potwierdzenie. Z jednej strony, badania ujawniają zauważalne braki w wiedzy na temat płciowości człowieka i mechanizmów formowania tożsamości płciowej. Wśród respondentów dostrzegalne są nieścisłości w rozumieniu podstawowych pojęć – transpłciowość bywa mylona z ekspresją artystyczną, np. występami drag queen, co wskazuje na powierzchowne i często stereotypowe podejście do tematu.

Z drugiej strony, deklarowane przez liczna grupę respondentów otwartość i chęć akceptacji osób transpłciowych – zarówno w życiu zawodowym, jak i społecznym – wskazują, że nastawienie nie zawsze jest jednoznacznie negatywne. Niemniej jednak te pozytywne deklaracje są często warunkowe, np. uzależnione od pełnej korekty płci czy społecznie narzuconych kryteriów, co dowodzi obecności stereotypów w zakresie rozumienia tożsamości płciowej.

Brak precyzji w języku, czy niepewność w formułowaniu wypowiedzi, wskazują na istnienie luki edukacyjnej. Wielu respondentów wykazuje dobrą wolę i intencje wsparcia, ale ich ograniczona wiedza może nieświadomie prowadzić do działań dyskryminujących. Dlatego można uznać, że negatywne postawy w dużej mierze wynikają z niedostatków edukacyjnych i informacyjnych – choć nie są one jednoznacznie wrogie czy wykluczające.

W odniesieniu do drugiej hipotezy, można stwierdzić, że znajduje ona potwierdzenie w zgromadzonym materiale badawczym. Badania wskazują, że studenci kierunków pedagogicznych – mimo często pozytywnego nastawienia i gotowości do wspierania uczniów transpłciowych – nie czują się odpowiednio przygotowani do pełnienia tej roli. Brakuje im zarówno wiedzy teoretycznej, jak i konkretnych narzędzi praktycznych.

Respondenci często podkreślają, że temat transpłciowości nie był poruszany lub był jedynie wspomniany w toku ich kształcenia akademickiego. Niektórzy deklarują całkowity brak kontaktu z tą tematyką w ramach zajęć, co skutkuje poczuciem niepewności, lęku przed nieumiejętnym reagowaniem lub wręcz wycofaniem. Wskazuje to na systemowy deficyt w zakresie edukacji dotyczącej różnorodności płciowej w programach kształcenia nauczycieli.

Ponadto, literatura przedmiotu potwierdza, że podobne problemy są obecne także w innych kontekstach edukacyjnych – zarówno w Polsce, jak i za granicą. Badacze tacy jak Holdsworth (2016) czy Ollivier (2017) zwracają uwagę na brak językowej i konceptualnej gotowości nauczycieli do pracy z uczniami transpłciowymi. Tym samym potwierdzają się również wyniki badania własnego, wskazujące na pilną potrzebę wprowadzenia systemowych zmian w programach nauczania przyszłych nauczycieli.

Mimo trudności i niepewności, część badanych studentów wyraża chęć pogłębienia swojej wiedzy i rozwijania kompetencji w tym zakresie, co stanowi pozytywny sygnał. Niemniej jednak, aby taka chęć mogła przerodzić się w realne działania, konieczne jest stworzenie odpowiednich warunków edukacyjnych i wsparcia instytucjonalnego.

Wyniki badań pokazują, że społeczne postawy wobec osób transpłciowych są w procesie stopniowej przemiany – od niepełnego, często stereotypowego rozumienia ku większej otwartości i gotowości do akceptacji. Jednak brak rzetelnej wiedzy i systemowego przygotowania, zwłaszcza w grupie przyszłych nauczycieli, utrudnia realną

inkluzję i tworzenie bezpiecznego środowiska dla transpłciowych uczniów. Obie hipotezy – choć w różnym stopniu – potwierdzają potrzebę wzmacniania edukacji w zakresie różnorodności płciowej zarówno na poziomie społecznym, jak i akademickim.

Wnioski

1. Język i terminologia używane w dyskusjach o transpłciowości mają istotne znaczenie dla promowania zrozumienia i szacunku. Choć mniej powszechne, nadal istnieją przekonania, że transpłciowość jest chorobą psychiczną lub wymysłem kultury. To podkreśla potrzebę dalszej edukacji i eliminacji błędnych poglądów, również w grupie studentów-przyszłych nauczycieli. Sposób rozumienia zależy od kontekstów kulturowych, osobistych przekonań i postrzegania kategorii tożsamości, co utrudnia obiektywną interpretację. Działania społeczne i edukacyjne mają na celu zapewnienie warunków dla rozwoju człowieka, w tym jego tożsamości płciowej. Ważne jest tworzenie przestrzeni społeczno-kulturowej umożliwiającej uczestnikom procesu edukacyjnego dialog w tym zakresie. Przy czym nie należy pomijać faktu, że poszczególne zjawiska mają nierówne pozycje w relacjach międzyludzkich a tym samym przyczyniają się do zachwiania sprawiedliwości społecznej. Edukacja i środowisko akademickie mogą odgrywać kluczową rolę w dialogu i kształtowaniu inkluzywnych postaw wobec różnorodności płciowej.

2. Ważne jest by kontynuować dyskusje na temat tożsamości płciowej uwzględniając różnorodne perspektywy i doświadczenia osób wykluczonych. Jednym z istotnych elementów kultury są opisy i interpretacje różnych cech i zjawisk kształtowanych przez dominujące społeczności. Dlatego autorefleksja jest kluczowa dla badaczy kontekstów edukacyjnych, nauczycieli, pedagogów, studentów specjalności nauczycielskich, jak również każdego członka społeczeństwa po to, aby uznawać, zgłębiać i interpretować kulturę i wszystkich jej uczestników z szerszej perspektywy.

3. Rozumienie problemów tożsamości płciowej to ważna umiejętność nauczyciela mogąca wpływać na jego praktykę pedagogiczną. Empatia i szacunek są priorytetem krytycznej refleksji nad uprzedmiotowieniem tych członków społeczeństwa, których ciała lub zachowania odbiegają od powszechnie przyjętych norm. Dlatego programy kształcenia nauczycieli powinny uwzględniać treści dotyczące różnorodności płciowej i zapewniać przyszłym nauczycielom zasoby pozwalające wzbogacić ich praktyki zgodnie z celami edukacji włączającej mającej na względzie omawianie zjawisk nietypowych.

Literatura

Aitken, Madison et al. 2016. Selfharm and suicidality in children referred for gender dysphoria. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55.

Baum, Joel et al. 2015. Schools In Transition. A Guide for Supporting Transgender Students in K-12, *Human Rights Campaign Foundation*.

Booth E.T., 2012. *A Search for Man's Meaning: Examining Manhood from the Margins of Gender and Orientation*, Arizona State University.

Bryan, Jennifer. 2012. From the dress-up corner to the senior prom*: Navigating gender and sexuality diversity in PreK-12 schools*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Buchanan-Plaisance, Julie. 2014. Silencing, Erasure, and Stigma of Sexual Minority Identity: *Heteronormative Bias in Rural School Climate*. UCLA. ProQuest ID: BuchananPlaisance_ucla_0031D_12995. Merritt ID: ark:/13030/m55x3qbj. Retrieved from https://escholarship.org/uc/item/30v9q9wz.

Bulandra Adam i Jakub Kościółek. 2016. *Przeciwdziałanie mowie nienawiści. Podręcznik dla środowiska politycznego*, Stowarzyszenie INTERKULTURALNI PL, Fundacja Dialog-Pheniben, Kraków.

Carpenter M., 2018. *Submission to the Australian Human Rights Commission on protecting the rights of people born with variations in sex characteristics in the context of medical interventions,* Intersex Human Rights Australia, Sydney, Australia.

Clarke, Jessica. 2019. They, them, and theirs, Harvard Law Review, 132.

Czerwiec, Karolina i Magdalena Leżucha. 2021. Postawy studentów wobec transpłciowości. *Społeczeństwo. Edukacja. Język*, 14, 187–213.

Dunne, Peter. 2018. The Conditions for Obtaining Legal Gender Recognition: *A Human Rights Evaluation, University of Bristol Law School.*

Greytak, Emily and Joseph Kosciw and Elizabeth Diaz. 2009. *Harsh Realities. The Experiences of Transgender Youth in Our Nation's Schools*, New York: GLSEN.

Guasp, April. 2012. The School Report*: The experiences of gay young people in Britain's schools in 2012. Cambridge, UK*: Center for Family Research, University of Cambridge.

Heck, Nicholas and Annesa Flentje and Bryan Cochran. 2011. Offsetting risks: High school gay-straight alliances and lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) youth. School Psychology Quarterly, 26(2).

Hill, Catherine and Holly Kearl. 2011. Crossing the line: Sexual harassment at school. Washington, D.C.: American Association of University Women. Retrieved from http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/recordDetail?accno=ED525785.

Holdsworth T. 2016. How educational professionals can improve the outcomes for transgender children and young people, Department of Educational Studies, Word Count 32, 847.

IPSOS (2021). Global attitudes toward transgender people. IPSOS Global Advisor. https://www.ipsos.com/en/global-attitudes-towards-transgender-people

Jindra, Michael. 2014. The Dilemma of Equality and Diversity, Current Anthropology, 55, 3, 410

Jakubowski, Tomasz. 2017. Transmęskości – studia przypadku osób transpłciowych typu K/M, Humanum, Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne, Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji HUMANUM, 26, 3.

Karliński, Jacek. (2024 data obrony). Postawy wobec osób transpłciowych - wybrane korelaty osobowościowe, praca magisterska https://ruj.uj.edu.pl/entities/publication/db91d6bf-abd7-4e3c-90ce-4478740f39ed

Kosciw, Joseph et al. 2020. The 2019 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth in our nation's schools. GLSEN. https://www.glsen.org/research/2019-national-school-climate-survey

Kosciw, Joseph et al. 2018. The 2017 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth in our nation's schools. GLSEN. https://www.glsen.org/research/2017-national-school-climate-survey

Lathrop, Breanna and Teresa Cheney and Annette Hayman. 2013. "Ethical Decision -Making in the Dilemma of the Intersex Infant." Issues in Comprehensive Pediatric Nursing 37(1): 25–38. https://doi.org/10.3109 /01460862.2013.855842.

Lena, Gitanjali. 2019. Understanding Trans Racialized Youth Autonomy in Health Care Decision Making in Ontario, A thesis submitted to the faculty of graduate studies in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of laws, York University, Toronto, Ontario.

Meyer, Elizabeth. 2007. " But I'm not Gay": What Straight Teachers Need to Know about Queer Theory. In Rodriguez, N. ,Pinar, W. Queering straight teachers: Discourse and identity in education. New York: Peter Lang.

Meyer, Elizabeth. 2008. Gendered harassment in secondary schools: Understanding teachers'(non) interventions. Gender and Education, 20(6), 555–570.

Meyer, Elizabeth. 2009. Gender, bullying, and harassment: Strategies to end sexism and homophobia in schools. Teachers College Press.

Meyer, Elizabeth. 2010. Gender and sexual diversity in schools (1st ed.). Springer.

Mitchell, Martin and Charlie Howarth. 2009. Trans research review, Equality and Human Rights Commission, Research report 27, NatCen.

Mruk, Christopher. 2006. Self-Esteem research, theory, and practice: Toward a positive psychology of self-esteem (3rd ed.), Springer Publishing Co, New York.

Ollivier, Amelie. 2017. "I Couldn't Bring Myself to Say It": Challenging Heteronormativity in Teacher Education, Oregon State University.

Price, Minter. 2006. Do Transsexuals Dream of Gay Rights? Getting Real about Transgender Inclusion, W: Transgender Rights, Currah P., Juang R., Price Minter S. (red.), University of Minnesota Press, Minneapolis, London.

Rao D., 2014. Gender identity discrimination is sex discrimination: protecting transgender students from bullying and harassment using title IX, Wisconsin Journal of Law, Gender and Society, 28.

Richardson, Diane. 2000. Constructing sexual citizenship: theorizing sexual rights. Critical Social Policy. 20(1).

Richardson, Diane. 2017. Rethinking Sexual Citizenship. Sociology. 51(2)

Riggs, Damien and Clare Bartholomaeus. 2018. Transgender young people's narratives of intimacy and sexual health: Implications for sexuality education. Sex Education, 18(4).

Robinson, Joseph and Dorothy Espelage. 2011. Inequities in educational and psychological outcomes between LGBTQ and straight students in middle and high school. Educational Researcher, 40(7), doi:10.3102/0013189X11422112 .

Robinson, Joseph and Dorothy Espelage. 2012. Bullying explains only part of LGBTQ -heterosexual risk disparities: Implications for policy and practice. Educational Researcher, 41(8),. doi:10.3102/0013189X12457023.

Robinson, Joseph and Dorothy Espelage and Ian Rivers. 2013. Developmental trends in peer victimization and emotional distress in LGB and heterosexual youth. Pediatrics, 131(3),. doi:10.1542/peds.

Rodewalt F. And M. Tragakis. 2003. Self-Esteem and Self-Regulation: Toward Optimal Studies of Self-Esteem. Psychological Inquiry, 14.

Rubacha, Krzysztof. 2008, Metodologia badań nad edukacją, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne. Retrieved from https://scholar.google.pl/scholar?q=Metodologia+b

Russell, Glenda and Jeffrey Richards. 2003. Stressor and resilience factors for lesbians, gay men, and bisexuals confronting antigay politics. American journal of community psychology, 31(3-4).

Siostrzonek-Sergiel, Adrianna. 2017. Zarządzanie różnorodnością a prawne problemy transpłciowości, Przedsiębiorczość i zarządzanie, Tom XVIII, Zeszyt 11, Część 2.

Smith, George. 1998. THE IDEOLOGY OF `FAG': The school experience of gay students. Sociological Quarterly, 39(2).

Śledzińska-Simon, Anna. 2013. Międzynarodowe standardy ochrony praw osób transpłciowych. W: Sytuacja prawna osób transpłciowych w Polsce, red. Dynarski W., Śmiszek K. (red.). Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, Warszawa.

Tharinger, Deborah. 2008. Maintaining the hegemonic masculinity through selective attachment, homophobia, and gay-baiting in schools: Challenges to intervention. School Psychology Review, 37(2).

Toomey, Russell. 2010. Gender-nonconforming lesbian, gay, bisexual, and transgender youth: School victimization and young adult psychosocial adjustment. Developmental Psychology, 46(6).
van der Wal, Ernst. 2018. Skewing the nation: mobilising queer citizenship in South Africa, Working papers series, 27, Leipzig and Halle.
Weis, Lois and Michelle Fine. 2005. Beyond silenced voices: Class, race, and gender in United States schools (Revised ed.). SUNY Press.
WPATH 2011. Standards of care: For the health of transsexual, transgender and gender non-conforming people. 7th edition. World Professional Association for Transgender Health
Winter, Sam et al. 2016. Transgender people: health at the margins of society, The Lancet, 388(10042).
Vooris, Jessica. 2016. Life uncharted: parenting transgender, gender-creative and gay children, University of Maryland.
Zasady Yogyakarty, Preambuła.

Informacje o Autorach:

Karolina Czerwiec - doktor, adiunkt, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; jej działalność naukowa koncentruje się wokół zagadnień edukacji interdyscyplinarnej oraz komunikacji problemów socjonaukowych; prowadzi badania nad problemami biologii i tożsamości człowieka w kontekstach edukacyjnych i społeczno -kulturowych.

Magdalena Leżucha - doktor, adiunkt, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, dziekan Wydziału Humanistycznego PANS w Jarosławiu, jej działalność naukowa koncentruje się wokół zagadnień edukacji międzykulturowej, zarzadzania zasobnami ludzkimi, przemocy rówieśniczej, przywództwa edukacyjnego dyrektorów szkoł i nauczycieli; prowadzi badania nad problemami tożsamości człowieka w kontekstach edukacyjnych i społeczno-kulturowych oraz relacji w stosunkachz obcym/innym, jest kierownikiem/koordynatorem projektów edukacyjnych dla uczniów i studentów.

Emanuel Studnicki - magister, asystent w Instytucie Nauk o Informacji Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; wykonawca projektów naukowych i edukacyjnych koncentrujących się na profilaktyce i przeciwdziałaniu uzależnieniom; zajmuje się administracją i zarządzaniem stronami internetowymi, projektowaniem materiałów reklamowych, wdrażaniem platform e-learningowych i nowoczesnych rozwiązań informatycznych, szkoleniami z zakresu obsługi komputera i programowania.